

שמעתא עמיקתא

גליון תפ"ח | פרשת שופטים | תשפ"א | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובכ"א

שמעתא אליבא דהלכתא

משיעורי הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הרמאה רמות

האם מותר להשקיע כספי מעשר לצורך התונת ילדיו

א. הפרשת מעשר כספים ונתינתם לצורך מצוה. ב. לצורך גמ"ח. ג. לצורך בניו. ד. לצורך נשואיהם. ה. איסור בל תאחר בנדרי צדקה. ו. עושה תנאי. ז. נדרי צדקה של זמנינו. ח. כספיי מעשר. ט. לשמור כספי צדקה או מעשרות לנשואי בניו ובנותיו. י. להשקיע כספי צדקה. יא. כספי מעשר.

א. הפרשת מעשר כספים ונתינתם לצורך מצוה

איתא בתענית (ט) "עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר". וכתבו התוס' (שם ד"ה עשר) בשם הספרי אין לי אלא תבואת זרעך, פרקמטיא וכל שאר רווחים מנין תייל "את כלי". וכן נקטו הפוסקים ביו"ד סי' רמ"ט. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קע"ז.

והנה בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ג (באנו מחלוקת בענין הוצאת כספי מעשר לצורך מצוה, ומבואר שיש ג' שיטות בדבר [א'] דעת הבאר הגולה (יו"ד סי' רמט) "וגמ"א (עלה הרמ"א) שמוציאים כספי מעשר זה כל צורך מצוה קונה חיוב (אבל אם היא מצוה חיובית אינה בא מהמעשר כדאיתא בביצה (ט"ז)). [ב'] דעת הט"ז (סי' ק"א) והש"ך (דמוציאים כספי מעשר לצורכי מצוות [שאינן חיוב] היכן שבלאו הכי לא יקיים אותם. [ג'] דעת החת"ס (סי' רלא) דאין להוציא מעשר כספים לצורכי מצוות אלא אם התנה לעשות כן (ויש סוברים שהיום סתם דעת בני"א כך היא). ובאהבת חסד (ח"ב פ"ט אות ב) מצדד להחמיר כהחת"ס.

ב. לצורך גמ"ח

אלא שבאהבת חסד (שם פ"ח אות א) נקט שניתן להפריש מעשר מן הקרן לעשות גמ"ח לעניים. וגם הוא יהיה מותר להלות לעצמו, כשיצטרך להם, אך בתנאי שכשיבוא מי שהשעה דחוקה לו ללות, יראה ללות מאחר וליתן לו בכדי שיעור מה שלוה בעצמו מאלו המעות, ויוצא בזה יד"ח מעשר, שגם זה נקרא בשם צדקה כמבואר ברמב"ם (מתני' פ"י ה"ח) ובשו"ע (יו"ד סי' רמט ס"ו) ש"מכניס את החוקת ידי עני בהלוואה, בשם המצוה, אבל להרמב"ם (מצוה טו) שלא מנה זה בשם צדקה רק הוא מצוה בפניע, אין לנו ראייה לומר שיקיים בזה מצוה מעשר היכא שלבסוף יחזור המעות לו ולירושיו. ומ"מ אף להרמב"ן יש להקל לפי הש"ך הני"ל דס"ל דאפילו לצורך מצוה מותר להוציא מעות מעשר, ומ"מ כיון שיש חולקים על הש"ך מהנכון להחמיר אם לא התנה לזה בתחילת קבלתו על המצוה, ע"כ. ועיי"ש בהגה דיש לפקפק כשלבסוף יחזור הקרן אליו ואל יורשיו, אבל אם מפרשי המעות לשם גמ"ח דהיינו שהמעות לא יהיו בעצם שלו לבסוף יוצא ידי מעשר. ועי' עוד בשבט הלוי (ח"ט סי' ר"א אות ב) שפסק שמותר להפריש לגמ"ח שהוא הגדול שבצדקה. ודעת הגריש"א זצ"ל (אבני יספה ח"ב יו"ד סי' פט) שאף אם לא התנה בתחילה אפשר לתת לצורך גמ"ח.

ג. לצורך בניו

ומבואר באור זרוע (צדקה סי' כב) ע"פ הירושלמי (פאה פ"ח מ"ו) שניתן לתת חצי מעשר (אם אפי' שני חלקים) לקרוביו וכמו כן, צדקה שהפריש עבור עניי העיר, אבל אם פירש שמפריש עבור קרוביו או אפי' הפריש בסתמא יכול לתת כל צדקה זו לקרוביו עניים. והתשב"ץ קטן (סי' תח) כתב שגם נדר מעות לצדקה יכול ליתנם אפי' לקרוביו. וכן המעשר כולו יכול ליתן לקרוביו, ע"כ. ומשמע שמותר לתת כל מעשרותיו וכספי צדקה לקרוביו עניים. והמהר"ם מו"ט בנב"ח (ח"ד דפוס פראג סי' עה) כתב דלפזר מעשרותיו לבניו הגדולים שאלו חייב טפל בהם מותר במקום שאין בעיר תקנה לתת לכיס של צדקה, ע"כ. והביאו הש"ך (יו"ד סי' רמט ס"ק א).

והח"א (כ"ג קמא אותיות ד-ה) כתב שהפוסק צדקה לעני עולם אינו רשאי להחזיק לקרוביו לבד, אבל רשאי להחזיק במחצה לקרוביו ויש אומרים שני שלישים והשאר צריך לחלק לעניים אחרים, וכל זה בפוסק צדקה לבד, אבל אם פוסק צדקה עם בני העיר על דעת בני העיר נדר, ע"כ. ובצדקה ומשפט (פ"ג ה"ה) הביא בשם הו"א דלא קיי"ל כה"י"א אלא יתן מחצה לקרוביו. ועי' באג"מ (יו"ד ח"א סי' קמז). ועי' עוד בה בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ג.

ועי' עוד באהבת חסד (שם) שכתב שלוש יתיה מונח אצלו כדי ילקיים בו מדת החסד ושני שלישים לצדקה כי נענין שצריך לתן להם במתנה מצוי יותר. וכן דעת הגריש"א זצ"ל (שם). ועי' בשבט הלוי (שם) שכתב שלא יתן יותר ממחצה לצורך גמ"ח.

ד. לצורך נשואיהם

והנה בראשונים הני"ל מבואר שניתן לתת מעשרות וכספי צדקה לצורך קרוביו אפי' בניו הגדולים. אלא שבמקום שרצונו לתת לצורך נשואי בניו אכתי יש לדון, דאם נימא שזה חובה על האב אסור לתת מעשרותיו לדבר שבחובה, ואם אינו אלא מצוה תלי בפלוגתא הפוסקים אם ניתן לתת מעשרותיו לצורך מצוה כמבואר לעיל אות א'.

תנן בקידושין (כ"ט) דכל מצות הבן המוטלת על האב אנשים חייבין ונשים פטורות. ופירשו בגמ' (שם 5-6) דהיינו להשיא אשה וכד', דכתבי קהו נשים והולידו בניו ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים. ואמרו שם בשלמא בנו בידו, אלא בתו בידו היא, וכי קאמר להו, ניתן לה מדין ולבטיה וכסטיה כי היכי דקפצו עלה אנשי, ע"כ. וכן הביא הסמ"ג (עשה כח).

ועי' ביפה ללב (ח"ד סי' א אות א) שכת' שהרמב"ם והטשו"ע השמיטו דין זה ותמה עליהם שלא יודע טעמם. וברוח חיים (נאה"ע סי' א אות א) בשם לב מבין (ח"א הל' ת"ת אות א) וכן בבנין ציון (סי' קפה) כתבו דבאמת הרמב"ם והטשו"ע דהרי הוא נכלל במש"כ בהל' אסור"ב (פכ"א הכ"ח), דמצות חכמים שישא אדם ובנותיו סמוך לפרקן. ועי' ברוח חיים (שם) שכתב דבאמת אין זו אלא עצה טובה והתלי ברצון האב, ועיי"ש. ובעמק שאלה (בראשית שאילתא א אות א) כת' שזו מצוה מדי"ס ואסמכתא אקרא. (והנה בירושלמי (שם ה"ז) מבואר דאין זה אלא מצוה וקרא אסמכתא בעלמא. אבל בלשון הבבלי הני"ל משמע שהוא חיוב).

ועי' עוד ברוח חיים (שם) בשם הלב מבין (שם) דחיוב האב להשיא הוא מממונו, וכבר כ"כ הראב"ן (שו"ת בסוף הספר ד"ה ועוד נשאלתי), והמצוה היא שיעסק ויתן לו ממנו, כדאמרין קחו לבניכם נשים וכמה אתה נותן לבנך, ע"כ. ועי' באוצר הפוסקים (נאה"ע סי' ח ס"ק א אות טו סי' ח ס"ק א אות ח).

ולענין בתו עי' בשו"ע (נאה"ע סי' נח ס"א) ע"פ הגמ' בקידושין שם שכתב דצו חכמים שיתן אדם מנכסיו מעט לבתו כו', ואם היה עשיר, הרי זה ראוי ליתן לה כפי עשרו. ועי' בלח"מ (נאישות פ"ח) דמה שאמרו בקידושין דהוי מה"ית אינו אלא אסמכתא. והעמק שאלה (שם) שאין זו אלא עצה טובה, ועיי"ש דלא כופין ע"ז ואם כופין אדם משום צדקה. ועי' באוצר הפוסקים (רס"י נח).

ולפי הנה"ל יוצא שהלשוא את בניו ובנותיו הוי מצוה ולו חיוב, וגם אם כופים עלה אדם, שכת' שהנודר בפניע יוכל ליתן מכספי צדקה ומעשר. והמהר"ש"ם (ח"א סי' ב"ה ד"ה ומיי"ש ר"מ דבנותן) הוכיח כן מהמרדכי (ב"ב סי' תפט) שכת' שהנודר בפניע יוכל ליתן לקרובו. ואם הוא עצמו העני, עדיף טפי ורשאי לעכב לעצמו. וכת' דודאי הדין כן למהר"ט (ח"א סי' פה) דס"ל דבעשיר ואח"כ נעשה עני, ומותר לו ליקח המעשר עני לעצמו. ומכ"ש בנדר לצדקה, ובפרט בנותן נדן לבנו כשאינו ידו משגת ליתן לו, דין בנו הגדול כשאר קרוביו, ורשאי ליתן לו, ע"כ. ובצדקה ומשפט (פ"ו הנה"ד) כת' דאף אם היה חיוב על האב רשאי לתת מכספי מעשר, שהרי הוא בכלל מי שאין ידו משגת ופטור מן המעשר, וכמו כן יש משום מצות צדקה לעניים ואפשר שאף לגבי האב עצמו הוא כן.

מעתה יש לענין אם מותר להשקיע כספי צדקה או מעשר שברשותו כדי לשמור על הקרן והרווחים לצורך נשואי בניו או קרוביו כשיגיעו לפרקן, ויש לדון בתרתי, א' מחמת שפספי הקרן אינם נמסרים לעני עד זמן ארוך ושמה יש לחוש משום בל תאחר. ב' דלמא יש לחוש להפסד ממון הקרן.

ה. איסור בל תאחר בנדרי צדקה

ועיי' בר"ה (ו) דאמר דבא שם הפריש צדקה על נתן עובר לאלתר דהא קיימי עניים. והקשו בתוס' (שם ד"ה צדקות) על זה מדתניא שם (ד) חייבי צדקה ומעשרות כיון שבלו עליהם ג' רגלים עובר בבל תאחר, ויתרצו דההיא בדליכא עניים ולא מיחייב לאהדורי בתרייהו עד ג' רגלים. והרשב"א (שם ד"ה צדקות) פירש דכי אמרינן צדקה מיחייב עלה לאלתר בעשה הוא קדאמרין, אבל בבל תאחר בגי רגלים תליא מילתא אפי' היכא דקיימי עניים. והר"ן (שם ד"ה וצדקה) כת' דצדקה שאינה הקדש אינה תלויה בגי רגלים אלא לאלתר נמי מיחייב עליו דהא קיימי עניים, ואם לא קיימי עניים אף אחר ג' רגלים אינו עובר. וכה"ה"ן מבואר ברמב"ם (מת"ע פ"ח ה"א). וכן נקטו הטשו"ע (יו"ד סי' רנו ס"ג) והש"ך (סי' קה). ועי' בחו"א (יו"ד סי' קנ"ג ס"ק ה) שמתפק כשממתין לדבר מצוה או לדבר רשות האם יש בל תאחר (ד"ל דדוקא ללא סיבה עובר).

ו. עושה תנאי

וכת' הרמב"ם (שם) שאם אין עניים יפריש עד שימצא עני, ואם התנה הוא יתן עד שימצא עני א"צ להפריש, וכן אם התנה בשעה שנדר הצדקה או התנדב שהיה הגבאיין רשאי לנשונה ולצרף אותה וזהא הרי אלו מותרין. ותמה עליו הטור (שם) דמשמע שאין תנאי מועיל אלא בשאין עניים, ולא נהירא. וכת' הב"י שהרמב"ם אורחא דמילתא נקט שאין דרך להתנות שלא יתן אלא עד שימצא עני, אבל אה"נ שאם התנה שאף אם ימצא עניים לא יתן מהני. ועי' בב"ח, בדרישה (שם) ובערוה"ש (אות ד).

פניני הלכה

הבדיל ללא יין האם בדיעבד יצא יד"ח

עובדא הוה במוצאי שבת קודש פרשת דברים שנה זו, דתשעה באב חל בא' בשבת, דאמר בעל לאשתו שבתך ברכת מאורי האש במוצאי שבת, והאשה טעתה וברכה אף ברכת ההבדלה ללא כוס, ונסתפקו אם צריכה למחרת לחזור ולהבדיל על הכוס, או שמא בדיעבד מהני ברכת ההבדלה שאמרה ללא כוס. [ושאלתם מחמת שבמוצאי תשעה באב יחזור הבעל לביתו בשעה מאוחרת מאד, ולה יהיה בבית בזמן ההבדלה, ע"מ להוציאה בהבדלה].

א. תנן (ברכות ג.) מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים והבדלה בחוץ הדעת. ואמרין בגמ' שם אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישאל בברכות ותפלות קדושות והבדלות, בתחילה קבעוה (להבדלה) בתפלה, העשירו קבעוה על הכוס, העני חזרו וקבעוה בתפלה, והם אמרו המבדיל בתפלה חזרו ומבדיל על הכוס. איתמר נמי רבה ורב יוסף דאמרי תרויהו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס.

ומסקינן בתלמוד דהבדלה כקידוש, מה קידוש אע"ג דמקדש בצלותא מקדש אכסא, אף הבדלה נמי אע"ג דמבדיל בצלותא מבדיל אכסא.

ופסק המחבר (רצ"ו סי' ט) אין מבדילין על הפת, אבל על השכר מבדילין אם הוא חמר מדינה, וה"ה לשאר משקין חזר מן המים. ושם בס"ג - ואם אין לו יין ולא שכר או שאר משקין, י"א שמותר לו לאכול. וי"א שאם מצפה שיהיה לו למחר לא יאכל עד למחר שיבדיל. ע"כ. ומבואר דהבדלה בעי כוס, ואפי' היכא דלית לה ע"כ לא מצוי להבדיל בלא כוס.

אלא דיליע עלנן דיעבד היכא שכבר הבדיל ללא כוס, אם נימא דמהני בדיעבד, או צריך לחזור ולהבדיל שוב על הכוס, דהבדלה ללא כוס לא מהני מידי.

ב. כתב הטור - ואם אין לו יין, איתא בפרקי רבי אליעזר אמר רבי מונא כיצד חייב אדם להבדיל, מקרב ידו לאור הנר ואומר בורא מאורי האש, וכיון שמרחיק ידו מן האש ואומר בא"י אמי' המבדיל בין קודש לחול וכי. וכתב רב עמרם ואנן לא שבירא לן הכי אלא אין מבדילין אלא על היין, ואפי' על הפת אין מבדילין. וכן פי' התוס' שאין מבדילין על הפת אבל מבדילין על השכר אם הוא חמר מדינה.

וכתב הב"י בדבריו רב עמרם כתבו התוס' (פסחים קו: ד"ה מקדש) והרא"ש (ע"ב פסחים סי' י"ז), וכן הם דברי הר"ף (ברכות נח.) וכן הסכימו כל הפוסקים. ע"כ.

והזנין דאיכא מייד' דס"ל דמצוי להבדיל אפי' ללא יין, ושמה לענין דיעבד יש לחשוש לעתיד.

ומצינו עוד גבי מי שאין לו יין דנח' הראשונים מה זינו, דמשמעות התוס' (ברכות נב.) ד"ה מניחה) בתי' הראשון, והרא"ש (פסחים פרק י' סי' י"ז), דאם מצפה שיהיה לו למחר לא יאכל עד למחר עד שיבדיל. אולם דעת התוס' (שם) בתי' השני, דבכה"ג רשאי לאכול ללא הבדלה. עיי"ש. והשו"ע הביא ב' הדעות הנזכרים כ"י"א, דעת י"א קמא שמוותר לו לאכול, ודעת י"א בתרא דלא יאכל עד שיבדיל למחר.

וכתב המג"א (סי' רצ"ו ס"ק ז) דבתשובת מהר"ם (דפוס קרמונה סי' ק) כתב שיאמר המבדיל בלא כוס, מידי דהוי אברכת המזון (דאפי' למידי' בטעונה כוס אם אין לו כוס מברך ללא כוס). וכתב שם הפמ"ג (נ"א סי' ז) דלכאף היינו בשם ומלכות, ודבאל שם ומלכות בלאו הכי אומר לעשות מלאכה. ולדינא נראה דאין לברך בשם ומלכות. עכ"ד. [ויעיי' במשנ"ב (סי' ק"ה) שכתב - ויש שרוצים לומר שיאמר בתה ברכת המבדיל בלא כוס ואין להורות כן. ע"כ. ועיי' בשה"ש ס"ק י"ח].

ומבואר דלא מילתא פסיקתא היא דליכא הבדלה ללא כוס, וא"כ יש מקום לומר דביעבד אם הבדיל ללא כוס לא יחזור ויבדיל על הכוס, דספק ברכות להקל.

ג. ומצינו בחי"א (חיים שאל ח"א סי' ע"ד אות מ"ב) במעשה שאחד בריך כל ברכות ההבדלה על הכוס, ואחר נמצא של חומץ, דנראה דמביא חסד יין ומברך בורא פה"ג והמבדיל. על דרך שכתב הרדב"ן (דפוס פיראד סי' תל"ז)

